

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет біології, географії та екології

Кафедра географії та екології

**ОСВІТНІЙ ПОТЕНЦІАЛ ТУРИЗМУ В
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРОГРАМ З ГЕОГРАФІЇ
УКРАЇНИ ТА ТУРЕЧЧИНИ**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: здобувачка 4 курсу 05-414 групи

Спеціальності 014 Середня освіта

Спеціалізації 014.07 Географія

Освітньо-професійної програми

«Середня освіта (Географія)»

Красносельська Аліса Романівна

Керівник: к.геогр.н. Омельченко Н.В.

Рецензент: вчителька географії Херсонського
ліцею №52 “Перспектива” Херсонської міської
ради Немцану А.М.

Івано-Франківськ – 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні засади використання туризму в національно-патріотичному вихованні у шкільній географічній освіті.....	7
1.1 Сутність національно-патріотичного виховання учнів: поняття, принципи, цілі та нормативно-правове забезпечення (досвід України та Туреччини).....	7
1.2 Туризм як освітній інструмент: види туризму, його роль у формуванні національної свідомості, ідентичності та любові до Батьківщини.....	10
1.3 Місце туристсько-краєзнавчої діяльності в системі шкільної географічної освіти.....	12
РОЗДІЛ 2. Освітній потенціал туризму в змісті та методиці навчання географії в закладах загальної середньої освіти в Україні та Туреччині.....	14
2.1 Аналіз чинних навчальних програм з географії в Україні (Нова українська школа: 6–9 класи; програми 10–11 класів).....	14
2.2 Аналіз чинних програм з географії в Туреччині (програми Міністерства національної освіти Туреччини, 9–12 класи, оновлення 2018–2024 рр.).....	17
2.3 Форми та методи використання туризму у навчанні географії в закладах загальної середньої освіти України та Туреччини.....	22
РОЗДІЛ 3. Порівняльний аналіз та напрями вдосконалення української освітньої практики.....	28

3.1 Порівняльна характеристика підходів до використання туризму в національно-патріотичному вихованні учнів у географічній освіті України та Туреччини.....	28
3.2. Оцінка освітнього потенціалу туризму на основі анкетування учнів та можливості використання турецького досвіду в українській школі.....	32
ВИСНОВКИ.....	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	41
ДОДАТКИ.....	44
Додаток А.....	44

ВСТУП

Сучасна світова освіта надає особливого значення формуванню національної ідентичності, громадянської свідомості та патріотизму в умовах глобалізації та геополітичних викликів. Виховання національно-культурної ідентичності, що опирається на моральні цінності сприятиме формуванню національного духу у підростаючого покоління, упровадженню націокультурної парадигми виховання і освіти, доланню національного нігілізму, зміцненню позиції української мови в Україні, формуванню шанобливого ставлення до національних символів, формуванню національної свідомості і самосвідомості. [1] Географічна освіта, що вивчає взаємозв'язок простору, суспільства та ідентичності, відіграє в цьому процесі одну з ключових ролей. В Україні, під час повномасштабної війни та відродження державності, національно-патріотичне виховання стало стратегічним пріоритетом освітньої політики. Водночас Туреччина, країна з багатою історичною спадщиною та активною зовнішньою політикою, інтегрує патріотичне виховання у шкільну освіту через наголос на національних цінностях, територіальній цілісності та культурній гордості, зокрема в рамках концепції «Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli» [19].

Актуальність дослідження зумовлена недостатньою науковою розробленістю механізмів системного використання освітнього потенціалу туризму в національно-патріотичному вихованні в межах шкільних програм з географії. В Україні, незважаючи на акцент програм Нової української школи (НУШ) на географії рідного краю, практична реалізація туристичних форм навчання залишається фрагментарною [4]. В Туреччині навчальні програми Міністерства національної освіти (MEB), оновлені у 2018–2024 роках, активно включають теми туристичних ресурсів та геополітичного значення території, що створює потужний патріотичний потенціал [19; 20]. Таким чином,

порівняльний аналіз досвіду обох країн є необхідним для виявлення сильних сторін кожної системи та вироблення рекомендацій для України.

Мета роботи — з'ясувати освітній потенціал туризму в національно-патріотичному вихованні школярів шляхом порівняльного аналізу чинних програм з географії в закладах загальної середньої освіти України та Туреччини.

Для досягнення мети вирішуються такі **завдання**:

1) З'ясувати сутність національно-патріотичного виховання та теоретичні засади використання туризму як освітнього інструменту в шкільній географічній освіті.

2) Проаналізувати зміст, форми і методи використання туризму в національно-патріотичному вихованні у чинних програмах з географії в Україні (НУШ: 6–9 класи; програми 10–11 класів) та у програмах з географії Туреччини (9–12 класи, оновлення 2018–2024 рр.).

3) Провести порівняльну характеристику підходів України та Туреччини до використання туризму в національно-патріотичному вихованні на основі визначених критеріїв.

4) Оцінити освітній потенціал туризму на основі анкетування учнів та обґрунтувати можливості впровадження турецького досвіду для вдосконалення національно-патріотичного виховання в українській школі.

Об'єкт дослідження — процес національно-патріотичного виховання учнів у шкільній географічній освіті.

Предмет дослідження — освітній потенціал туризму в національно-патріотичному вихованні, відображений у змісті та методиці програм з географії України та Туреччини.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення наукової літератури та нормативних документів); емпіричні (контент-аналіз

навчальних програм, порівняльний метод із використанням зіставної таблиці за ключовими критеріями); методи систематизації та класифікації; метод анкетування.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному порівняльному аналізі інтеграції туристсько-краєзнавчої діяльності в національно-патріотичне виховання в шкільних програмах з географії України та Туреччини, а також у розробці практичних рекомендацій щодо можливої адаптації турецького досвіду до українського освітнього контексту.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості їх використання для вдосконалення навчальних програм з географії, розробки методичних посібників для вчителів, а також планування туристсько-краєзнавчих проєктів у школах.

Структура роботи включає вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел та додатки. У першому розділі розглядаються теоретико-методологічні засади використання туризму в національно-патріотичному вихованні. Другий розділ присвячено аналізу освітнього потенціалу туризму в програмах України та Туреччини. У третьому розділі представлено порівняльний аналіз та пропозиції щодо вдосконалення української практики, а також оцінка освітнього потенціалу туризму на основі анкетування учнів.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ТУРИЗМУ В НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ У ШКІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЧНІЙ ОСВІТІ

1.1. Сутність національно-патріотичного виховання учнів: поняття, принципи, цілі та нормативно-правове забезпечення (досвід України та Туреччини)

Національно-патріотичне виховання є одним із пріоритетних напрямів сучасної освітньої політики більшості держав, особливо тих, що перебувають у складних геополітичних умовах. Воно розглядається як цілеспрямований процес формування у підростаючого покоління національної свідомості, патріотичних почуттів, громадянської відповідальності та готовності до захисту національних інтересів [1; 8]. За визначенням професорки Ольги Василівни Сухомлинської, національно-патріотичне виховання — це «цілеспрямований, системний і безперервний процес формування у дітей та молоді високої національної свідомості, патріотичних почуттів, любові до Батьківщини, готовності до її захисту та активної участі в її розбудові» [16, с. 14]. Згідно Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року (затверджена наказом МОН № 527 від 06.06.2022) [1; 7] “ серед виховних напрямків сьогодні найбільш актуальним виступають громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне та екологічне виховання, як стрижневі основоположні, що відповідають як нагальним вимогам і викликам сучасності, так і закладають підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь, які розглядатимуть розвиток держави як запоруку власного особистісного розвитку, що спирається на ідеї патріотизму, поваги до культурних цінностей

Українського народу, його історико-культурного надбання і традицій гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності за природу як за національне багатство, здорового способу життя, готовності до змін та до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України.[6]

Таким чином, реалізація зазначених напрямів національно-патріотичного виховання потребує ефективних педагогічних засобів, які б поєднували пізнавальний, емоційно-ціннісний і практичний компоненти навчання. Одним із таких засобів виступає освітній туризм, який органічно інтегрується у зміст шкільного курсу географії. Саме туризм на уроках географії та в позакласній діяльності може стати дієвим інструментом реалізації концепції національно-патріотичного виховання, оскільки він забезпечує безпосереднє ознайомлення учнів із природною, історико-культурною та соціально-економічною спадщиною країни. Через екскурсії, навчальні подорожі, краєзнавчі дослідження учні не лише засвоюють теоретичні знання, а й формують особистісне ставлення до Батьківщини. Відповідно до Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII (ст. 3, 8, 12) [5], одним із ключових принципів державної освітньої політики є патріотизм, що передбачає формування громадянської свідомості, поваги до культурних цінностей українського народу та відповідальності за розвиток держави. Державний стандарт базової середньої освіти (2020), який інтегрує національно-патріотичне виховання через формування ідентичності громадянина України та орієнтується на вихованні поваги до державної мови, символів та історії є також важливим підтвердженням необхідності національно-патріотичного виховання учнів[4].

У Туреччині патріотичне виховання ґрунтується на ідеї «турецької нації» та концепції «Türkiye Yüzyılı» (Століття Туреччини). Воно розуміється

як виховання відданості Батьківщині, турецькій державі та республіканським цінностям [16; 19]. Принципи (згідно з Законом № 1739 «Про основи національної освіти»): національна єдність і солідарність; республіканські цінності (секуляризм, модернізація); інтеграція патріотизму у всі предмети, особливо географію та громадянську освіту [17].

Цілі: формування «турка, відданого нації та державі»; виховання територіальної цілісності та культурної гордості. Нормативно-правова база Туреччини: Закон № 1739 «Про основи національної освіти» (1973) [17]. «Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli» (2024) — офіційна освітня доктрина [19]. Навчальна програма з географії (Coğrafya Dersi Öğretim Programı, 2018) [19; 20]. Програма ціннісної освіти (Değerler Eğitimi). Порівняльний аналіз показує, що в обох країнах патріотичне виховання є державним пріоритетом і активно інтегрується в шкільну освіту, зокрема через предмет географії. Однак існують суттєві відмінності: в Україні акцент робиться на краєзнавстві та освітньому туризмі в умовах воєнного стану [1; 7], тоді як у Туреччині панує модель, у якій держава стоїть над усім. Вона дуже сильна і активно поширює республіканські ідеї та цінності, засновані на спадщині Ататюрка. Таким чином, національно-патріотичне виховання в Україні та Туреччині має спільну мету — формування відданості державі, але реалізується через різні історичні, політичні та культурні контексти. Для України характерний діяльнісний та краєзнавчий підхід, для Туреччини — системний державний контроль і інтеграція патріотизму у всі навчальні предмети. Відмінності: Україна акцентує на краєзнавстві, туризмі та воєнно-патріотичному компоненті в умовах війни [1; 7; 18]; Туреччина має системну державну ідеологію, інтеграцію патріотизму у всі предмети через модель «Türkiye Yüzyılı» [19].

1.2. Туризм як освітній інструмент: види туризму, його роль у формуванні національної свідомості, ідентичності та любові до Батьківщини

Туризм є потужним освітнім інструментом, що формує національну свідомість через безпосереднє пізнання історії, культури та природи рідного краю. Культурний, пізнавальний, етнографічний та екологічний туризм усувають стереотипи, виховують повагу до спадщини та об'єднують громадян, сприяючи становленню цілісного національного простору, дозволяють учням через безпосереднє сприйняття природних, історичних та культурних об'єктів формувати національну свідомість, патріотизм, почуття приналежності до Батьківщини та готовність до її захисту [18]. Освітній туризм поєднує пізнавальну, виховну, розвивальну та інтегративну функції, сприяючи глибокому розумінню цінності рідного краю. Освітній туризм розглядається як інноваційна педагогічна технологія, що поєднує навчальну, пізнавальну та виховну діяльність здобувачів освіти [2]. Беручи до уваги роботи науковців А.В. Степаненка та Г.О. Григор'євої та професорки Г.В. Беленкої можна виокремити такі основні види туризму, що мають виховний потенціал [2; 14]:

- Природоохоронний туризм — знайомство з національними парками, біосферними заповідниками, що виховує екологічну свідомість і любов до природи рідного краю.
- Культурно-пізнавальний туризм — відвідування історико-культурних пам'яток, музеїв, фестивалів, що сприяє розумінню культурної спадщини українського народу.

- Краєзнавчий туризм — вивчення рідного краю (місцевість, район, область) через екскурсії, походи, експедиції. Це основний вид для формування національної ідентичності та любові до Батьківщини.
- Історико-патріотичний туризм — відвідування місць бойової слави, меморіалів, музеїв, пов'язаних з національно-визвольними рухами, Голодомором, Другою світовою війною, Революцією Гідності та російсько-українською війною.

У Туреччині аналогічні види туризму інтегровані в навчальну програму з географії (Coğrafya Dersi Öğretim Programı) [19; 20]:

- Yerel turizm (локальний туризм) — вивчення історії, природи та культури рідного міста/регіону Tarihi ve kültürel turizm (історико-культурний туризм) — відвідування пам'яток Османської імперії, Республіки Туреччина, місць Війни за незалежність.
- Doğa turizmi (природний туризм) — екскурсії до національних парків, гірських локацій, озер та річок.

Якщо говорити про роль туризму у формуванні національної свідомості, ідентичності та любові до Батьківщини, то варто відзначити основні функції, які виконує туризм. В Україні туризм виконує такі функції [2; 14]:

- Пізнавальна — безпосереднє знайомство з природою, історією, культурою регіону (екскурсії до Карпат, Києва, Чорнобиля, Херсонесу).
- Виховна — формування почуття гордості за рідний край, готовності його захищати (особливо актуально в умовах війни) [1; 7].
- Розвивальна — розвиток спостережливості, самостійності, командної роботи через походи та експедиції [14].
- Інтеграційна — поєднання географічних знань з історією, літературою, громадянською освітою [4].

У навчальній програмі з географії України (8–9 класи) передбачено обов’язкові краєзнавчі екскурсії та проєкти, пов’язані з патріотичним вихованням такі як «Річки, озера та водойми моєї місцевості: екологічний стан і значення», «Історико-культурна спадщина рідного краю» [4].

У Туреччині туризм у програмі з географії виконує подібні функції, але з сильним акцентом на національну єдність і республіканські цінності [19; 17]: відвідування місць Війни за незалежність (Ататюрк, Галіполі), пам’яток Османської імперії; вивчення природних об’єктів як частини національної спадщини (гора Арарат, Каппадокія, озеро Ван); інтеграція патріотизму через уроки «Türkiye’nin Coğrafyası» (Географія Туреччини) [16].

1.3. Місце туристсько-краєзнавчої діяльності в системі шкільної географічної освіти

Туристсько-краєзнавча діяльність посідає одне з центральних місць у системі шкільної географічної освіти України, виступаючи не лише як форма організації навчального процесу, але й як потужний інструмент національно-патріотичного виховання [3; 14]. Вона дозволяє учням переходити від теоретичного вивчення географічних об’єктів до їх безпосереднього сприйняття, що значно підвищує мотивацію, глибину засвоєння матеріалу та формування емоційно-ціннісного ставлення до рідного краю [8; 18]. Поняття туристсько-краєзнавчої діяльності виявилось дуже багатогранним. За визначенням професорки Ольги Василівни Сухомлинської, туристсько-краєзнавча діяльність — це «організована педагогічна діяльність, спрямована на вивчення рідного краю через подорожі, екскурсії, походи та експедиції, що сприяє формуванню національної свідомості, любові до Батьківщини та готовності до її захисту» [16, с. 67]. Андрій Васильович Степаненко в своїй

монографії “Географія туризму” доповнює це визначення, наголошуючи, що такий вид діяльності є «інноваційною педагогічною технологією», яка інтегрує географічні знання з патріотичним вихованням [15, с. 89]. А Ганна Олександрівна Григор'єва розглядає освітній туризм як «комплексний метод формування національної ідентичності через практичне пізнання території» [2, с. 112].

У Туреччині туристсько-краєзнавча діяльність також є обов'язковою складовою навчальної програми з географії (Coğrafya Dersi Öğretim Programı). Згідно з моделлю «Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli», вивчення рідного краю через туризм розглядається як важливий інструмент виховання національної єдності та республіканських цінностей [19; 20]. Основні форми реалізації: місцеві екскурсії (Yerel turizm): ознайомлення з географічними та культурними особливостями свого регіону (парки, музеї, порти). Історико-культурні подорожі: місця Війни за незалежність, пам'ятники Ататюрку, стародавні міста (Ефес, Троя). Природний туризм: національні парки (Каппадокія), гірські масиви (Арарат), прибережні зони. Програма з географії для 9–12 класів передбачає обов'язкові польові дослідження та екскурсії, які інтегруються з уроками громадянської освіти та історії [20]. Турецька система акцентує увагу на формуванні почуття приналежності до «турецької нації» та територіальної цілісності країни [16; 17].

РОЗДІЛ 2. ОСВІТНІЙ ПОТЕНЦІАЛ ТУРИЗМУ В ЗМІСТІ ТА МЕТОДИЦІ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА ТУРЕЧЧИНІ

2.1 Аналіз чинних навчальних програм з географії в Україні (Нова українська школа: 6–9 класи; програми 10–11 класів)

Сучасна шкільна географічна освіта в Україні регулюється Державним стандартом базової середньої освіти (2020 р.) та відповідними навчальними програмами, які визначають зміст, очікувані результати та вимоги до підготовки учнів [4]. Впровадження концепції Нової української школи (НУШ) суттєво оновило підходи до викладання географії в 6–9 класах, змістивши акцент із передачі знань на формування компетентностей. Розподіл змісту географічної освіти за класами (6–9 класи НУШ), представлений в таблиці 2.1

Таблиця 2.1

Розподіл змісту географічної освіти за класами (6–9 класи НУШ)

[складено автором за даними 8; 3]

Параметр	Програма Запотоцького С.П. та ін. (2021/2022)	Програма Коберніка С.Г. та ін. (2022)
Автори	Запотоцький С. П., Карпюк Г. І., Гладковський Р. В., Довгань Г. Д. та інші	Кобернік С. Г., Коваленко Р. Р., Гільберг Т. Г., Даценко Л. М.
Наказ МОН	№ 795 від 12.07.2021 (зі змінами № 324 від 11.04.2022)	№ 620 від 20.07.2022
Годин на тиждень	2 години	2 години

Годин на рік	70 годин	70 годин
6 клас	Загальна географія	Географія (вступ до географії)
7 клас	Географія материків і океанів	Географія материків і океанів
8 клас	Географія України (фізична географія)	Географія України. Природні умови та ресурси
9 клас	Географія України (соціально-економічна)	Географія України. Населення і господарство

У ході порівняльного аналізу можна виділити ключові особливості програми НУШ [8; 3]:

- Компетентнісний підхід — орієнтація на формування ключових і предметних компетентностей, визначених Законом України «Про освіту».
- Діяльнісний підхід — значна увага практичним роботам, дослідженням, проектам краєзнавчого спрямування.
- Принцип життєвої доцільності — акцент на прикладному характері знань, їх використанні в реальних життєвих ситуаціях.
- Краєзнавча спрямованість — системне використання матеріалів про рідний край протягом усього курсу навчання.
- Інтеграція наскрізних змістових ліній — «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність».
- Проектна діяльність — обов'язкове виконання краєзнавчих і дослідницьких проєктів, зокрема з патріотичним вихованням.

Обидві програми створюють широкі можливості для використання туристсько-краєзнавчої діяльності як ефективного методу навчання та виховання учнів.

Для старшої школи (10–11 класи) чинними є навчальні програми, затверджені наказами МОН України, які пропонують два рівні вивчення

географії: рівень стандарту та профільний рівень [9; 3]. Порівняльна характеристика програм для 10–11 класів представлена в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Порівняльна характеристика програм для 10–11 класів [складено автором за даними 3; 9]

Характеристика	Рівень стандарту	Профільний рівень
Нормативна база	Наказ МОН № 698 від 03.08.2022 р.	Наказ МОН № 1407 від 23.10.2017 р.
Години (орієнтовно)	1,5–2 год/тиждень (52–70 год на рік)	3–5 год/тиждень (105–175 год на рік)
Основний зміст	Компетентнісний підхід, зокрема орієнтація на готовність до життєдіяльності в сучасному світі, сталий розвиток та глобальні виклики.	Поглиблене вивчення фізичної, суспільної географії, географії України, світового господарства, глобальних проблем
Туристична складова	Оглядова: туризм як один із секторів економіки країн світу; екскурсії до місцевих підприємств	Розширена: окремі теми з географії туризму, рекреаційні ресурси, туристичне районування, дослідницькі проекти
Практична спрямованість	Практичні роботи з аналізу карт, статистичних даних	Полюві дослідження, екскурсії, проектна діяльність, дослідницькі роботи

Порівняльний аналіз цих програм виявив суттєву різницю в підходах. Програма профільного рівня спрямована на глибоке вивчення географії як науки: велика увага приділяється системі світового господарства та рекреаційним ресурсам як економічній базі. Туризм тут виступає переважно як об'єкт статистичного аналізу. Натомість програма рівня стандарту (2022) має чітко виражену практичну спрямованість. Вона орієнтує учнів на розуміння туристичних DESTINACIЙ та культурної спадщини, що дозволяє ефективніше реалізувати виховний потенціал предмета.

Навчальна програма курсу за вибором «Географія України» для 10–11 класів орієнтована на системне вивчення туристично-рекреаційного простору держави. Основна увага приділяється комплексному аналізу природно-ресурсного базису та історико-культурної спадщини як фундаментальних складників формування туристичного потенціалу регіонів. Програма передбачає детальне дослідження об'єктів природно-заповідного фонду та розвиток знань про туристичну інфраструктуру, що створює необхідне підґрунтя для розуміння ролі краєзнавства та туризму в системі сучасного природокористування та національної самоідентифікації молоді.

2.2 Аналіз чинних програм з географії в Туреччині (програми Міністерства національної освіти Туреччини, 9–12 класи, оновлення 2018–2024 рр.)

Програма з географії для старшої середньої школи Туреччини (9–12 класи), затверджена Міністерством національної освіти (Millî Eğitim Bakanlığı, MEB) у 2018 році, базується на компетентнісно-орієнтованому підході з урахуванням рамок Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi (TYÇ) [19]. Вона поділена на чотири основні тематичні блоки: природні системи (природні процеси,

ландшафти), людські системи (населення, економіка, урбанізація, включаючи туризм), глобальне середовище (регіональний аналіз країн і континентів) та довкілля і суспільство (сталий розвиток, глобальні проблеми). Навчальний обсяг становить 2 години на тиждень у 9–10 класах та 2–4 години у 11–12 класах, з акцентом на формування навичок: спостереження, польові дослідження (arazi çalışmaları), інтерпретація карт, діаграм, GIS-даних та статистики [20]. Порівняльний аналіз програм з географії у Туреччині за 2005, 2018, 2024 роки представлений у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Порівняльний аналіз програм з географії Туреччини за різні роки

Характеристика	Програма 2005	Програма 2018	Програма 2024
Педагогічна модель	Конструктивістський підхід	Компетентнісно-орієнтована модель	Цифрова та технологічна інтеграція
Кількість навчальних результатів	145	130	76
Кількість основних тематичних блоків	2 блоки	4 блоки	7 блоків
Наявність GIS	Майже відсутня	Згадується в окремих темах	Окремий модуль «Mekânsal Bilgi Teknolojileri»
Практична діяльність	Обмежена	Польові дослідження, аналіз карт	Створення карт, web-GIS
Цифрові технології	Мінімальні	Початкове використання	Інтеграція цифрових геотехнологій

У програмі 2018 року структура курсу включає чотири основні модулі: «Doğal Sistemler», «Beşerî Sistemler», «Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler», «Çevre ve Toplum». У програмі 2024 року додано новий модуль «Mekânsal Bilgi Teknolojileri», що передбачає систематичне використання GIS та цифрових картографічних технологій у навчанні [20]. У 9-му класі фокус на основах фізичної географії (рельєф, клімат, ґрунти), з першими згадками туризму в контексті природних ресурсів. 10-й клас розширює до людської географії, де туризм інтегровано в теми економічної діяльності. Особливий акцент у 11–12 класах на регіональній географії Туреччини: у 12-му класі одиниця "Туреччина: туризм" (Türkiye Turizmi) охоплює аналіз туристичного потенціалу (природні, культурні, історичні ресурси), регіональні відмінності (Егейське узбережжя, Кападокія, Анталія), державну політику (TOKİ, Kültür ve Turizm Bakanlığı), економічний вплив та екологічні виклики. Оновлення 2018–2024 рр. включали зменшення обсягу матеріалу (з 2017-го), посилення практичних компетенцій, інтеграцію STEM-елементів та рекомендації щодо екскурсій для вивчення локальних ландшафтів; суттєвих змін у 2023–2024 не зафіксовано, лише уточнення річних планів [20].

Географічна освіта у старшій середній школі Туреччини реалізується відповідно до навчальної програми, затвердженої Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) у 2018 році. Структура курсу географії базується на компетентнісному підході та включає чотири основні тематичні блоки: «природні системи», «людські системи», «глобальне середовище: регіони і країни» та «довкілля і суспільство», які повторюються на різних рівнях навчання з поступовим ускладненням змісту [19]. У межах цієї структури туризм розглядається як важливий компонент соціально-економічної географії та регіонального розвитку. Зокрема, взаємозв'язок географії і туризму визначається через аналіз

природних ресурсів, культурної спадщини та просторових особливостей територій, що формують туристичний потенціал країни [19].

На початковому рівні старшої середньої освіти (9 клас) зміст географічної освіти зосереджується на основах фізичної географії: рельєфі, кліматичних умовах, ґрунтах і природних ресурсах. У цьому контексті туризм розглядається переважно як результат використання природних ландшафтів та рекреаційного потенціалу територій. У 10 класі курс переходить до вивчення людської географії, де туризм інтегрується в теми економічної діяльності та регіонального розвитку. Аналізуються фактори розміщення туристичної індустрії, її взаємозв'язок із транспортом, урбанізацією та економічною спеціалізацією територій.

Особливе значення туризм набуває у 11–12 класах, коли навчальна програма зосереджується на регіональній географії Туреччини. У цьому контексті туризм виступає одним із ключових елементів економічної географії країни та фактором територіального розвитку. Значна увага приділяється аналізу туристичних регіонів, зокрема Егейського узбережжя, Середземноморського регіону, Каппадокії та інших територій, що мають значний природний і культурний потенціал. У 12 класі передбачено окремий тематичний модуль «Türkiye Turizmi», у межах якого досліджуються природні, історичні та культурні туристичні ресурси країни, регіональні особливості розвитку туристичної діяльності, а також соціально-економічні й екологічні наслідки розвитку туризму. Туризм розглядається як комплексне явище, що має значний вплив на економіку, культуру та довкілля. Важливим компонентом навчальної програми є формування практичних географічних компетентностей. У цьому контексті особлива увага приділяється польовим дослідженням (arazi çalışmaları), аналізу картографічних матеріалів, статистичних даних і використанню геоінформаційних технологій. Практичні

дослідження сприяють кращому розумінню туристичного потенціалу територій і формують у студентів здатність аналізувати просторові процеси та оцінювати вплив туризму на природне середовище та соціально-економічний розвиток регіонів [20].

Оновлення навчальної програми у 2018–2024 роках були спрямовані на оптимізацію змісту навчання, скорочення надмірної кількості навчальних результатів та посилення практичної спрямованості географічної освіти. Особлива увага приділяється розвитку аналітичного мислення, інтеграції елементів STEM-освіти та використанню сучасних геоінформаційних технологій. Таким чином, туризм у програмі географії старшої школи Туреччини виступає не лише як окрема тема навчання, але й як міждисциплінарний елемент, що інтегрує природні, соціально-економічні та культурні аспекти географічних досліджень. Представлення туризму у 9–12 класах подано у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Особливості відображення туристичної тематики у навчальній програмі з географії старшої школи Туреччини

Клас	Основні тематичні блоки	Місце туризму в змісті теми
9	Фізична географія (рельєф, клімат, ґрунти, природні ресурси)	Туризм згадується через рекреаційні ресурси та природні ландшафти
10	Людська географія (населення, економічна діяльність)	Туризм розглядається як сектор економіки
11	Регіональна географія світу	Порівняння туристичних регіонів світу
12	Географія Туреччини	Модуль “Türkiye Turizmi”: туристичні ресурси, регіони, економічний вплив

Програма підкреслює міжпредметні зв'язки (з економікою, екологією, історією) та оцінку через проекти, тести й спостереження, сприяючи формуванню "географічної грамотності" для сталого туризму [19].

2.3 Форми та методи використання туризму у навчанні географії в закладах загальної середньої освіти України та Туреччини

Туристсько-краєзнавча діяльність в українській та турецькій школі реалізується через різноманітні форми організації навчання та методи, які дозволяють інтегрувати географічні знання з практичним досвідом пізнання рідного краю [3; 2; 15]. Аналіз науково-методичної літератури [3; 2; 15; 24] та практичного досвіду вчителів дозволяє виділити такі основні форми організації туристсько-краєзнавчої діяльності, які представлені в таблиці 2.5

Таблиця 2.5

Основні форми організації туристсько-краєзнавчої діяльності

Форма	Характеристика	Тривалість	Приклади в Україні	Приклади в Туреччині
Навчальні екскурсії (Польові дослідження)	Організоване відвідування об'єктів відповідно до навчальної програми	1–4 години	Екскурсія до місцевого кар'єру (6 кл.), на метеостанцію (6 кл.), до водоспаду (8 кл.)	Спостереження за тектонічними розломами, вивчення місцевих форм рельєфу (9-10 кл.)

Форма	Характеристика	Тривалість	Приклади в Україні	Приклади в Туреччині
Краєзнавчі екскурсії	Вивчення рідного краю, його природи, історії, культури, господарства	2–6 годин	«Моя вулиця», «Парки мого міста», «Річка рідного краю», «Історичний центр міста»	Відвідування місцевих центрів традиційних ремесел, пам'яток «Турецького століття» (9-11 кл.)
Тематичні походи/ Маршрути	Багатоденні переміщення з активним способом пересування	1–5 днів	Походи в Карпати, на Дніпрові пороги, до заповідників	Еко-маршрути плато (Yayla), походи до історичних фортець Анаталії чи Причорномор'я
Цифрові/ Віртуальні екскурсії	Інтерактивні подорожі з використанням Інтернет-ресурсів	15–45 хв	Віртуальні тури музеями, заповідниками, національними парками	Віртуальні тури національними парками через систему ЕВА (освітня мережа Туреччини)
Проектна діяльність	Створення дослідницьких проєктів краєзнавчого спрямування	Тиждень-місяць	«Моя мала Батьківщина», «Герої нашого краю», «Природні скарби України»	Проект «Туристичні бренди Туреччини», аналіз впливу транспорту на туризм у регіоні

Форма	Характеристика	Тривалість	Приклади в Україні	Приклади в Туреччині
Туристичні зльоти та змагання	Позакласні заходи з елементами туризму та краєзнавства	1–3 дні	Змагання зі спортивного орієнтування, туристичні зльоти	Участь у місцевих фестивалях врожаю або фестивалях «Географічних знаків» (Tescilli Ürünler) – 9-11 кл.
Воєнно-патріотичні екскурсії	Відвідування меморіалів, місць бойової слави	2–6 годин	«Шляхами пам'яті», меморіали Героїв Небесної Сотні, місця боїв	Екскурсії до Чанаккале (Gelibolu), відвідування об'єктів, пов'язаних із національною боротьбою (9-12 кл.)

У шкільній географічній освіті в Україні застосовуються різноманітні методи, які інтегрують туристичну тематику:

1. Дослідницькі методи: спостереження – цілеспрямоване сприйняття географічних об'єктів і явищ у природних умовах (спостереження за погодою, за рівнем води в річці, за змінами ландшафту) [15]. Польові дослідження – збір первинного матеріалу під час екскурсій та походів (опис геологічних відслонень, вимірювання глибини та ширини річки, визначення видового складу рослин) [2]. Картографування – створення карт місцевості, нанесення об'єктів спостереження, складання картосхем туристичних маршрутів [8].

2. Наочні методи: демонстрація – показ фото- та відеоматеріалів, зібраних під час екскурсій [8]. Робота з картами – аналіз туристичних карт, карт рекреаційних ресурсів, схем туристичних маршрутів.

3. Практичні методи: практичні роботи – виконання завдань на місцевості (орієнтування, вимірювання, опис об'єктів) [9]. Створення туристичних продуктів – розробка маршрутів, буклетів, путівників, презентацій [8].

4. Інтерактивні методи: проєктна діяльність – виконання дослідницьких проєктів краєзнавчого спрямування [3]. Рольові ігри – моделювання ситуацій (екскурсовод, турист, працівник туристичної фірми) [2]. Дискусії – обговорення проблем розвитку туризму в регіоні, екологічних наслідків туризму [15].

5. Словесні методи: Розповідь, бесіда – пояснення матеріалу з використанням прикладів з подорожей. Звіти про екскурсії – усні та письмові звіти учнів про побачене [9].

У системі географічної освіти Туреччини, що реалізується відповідно до програм Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), туризм розглядається як важливий інструмент для практичного застосування теоретичних знань, розвитку критичного мислення та встановлення зв'язку між навчальним матеріалом і реальними соціально-економічними процесами. Особливо значущою ця тематика є у 11–12 класах, де учні аналізують туристичний потенціал регіонів Туреччини, взаємодію природних і культурних ресурсів та вплив туристичної діяльності на розвиток територій [20].

Методи використання туризму як і в українських закладах у географічній освіті умовно поділяються на дослідницькі та інтерактивні. До групи дослідницьких методів належать спостереження та ведення польових нотаток під час екскурсій, а також аналіз статистичних даних, що характеризують туристичні потоки та економічні показники туристичної діяльності. Зокрема, використовуються дані Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK),

які дозволяють учням аналізувати кількість відвідувачів, доходи від туризму та регіональні особливості туристичного розвитку [20].

Серед інтерактивних методів використовуються групові дискусії, рольові ігри (наприклад, моделювання туристичного маршруту або планування туристичного продукту), а також робота з мультимедійними матеріалами, включаючи презентації та відео, присвячені розвитку туризму в Туреччині [20].

Важливою особливістю турецької моделі географічної освіти є також орієнтація на локальний контекст навчання. Рекомендації МЕВ передбачають використання місцевих природних та культурних ресурсів для організації практичних занять. Наприклад, у регіоні Ялова навчальні екскурсії можуть бути пов'язані з дослідженням природних ландшафтів, термальних джерел та рекреаційного потенціалу території, що сприяє формуванню практичних навичок просторового аналізу та розуміння.

Отже, можемо констатувати, що в обох країнах туристсько-краєзнавча діяльність є невід'ємною складовою географічної освіти, проте акценти в її реалізації дещо різняться. В Україні домінує традиційний підхід, де основна увага приділяється накопиченню знань про природно-ресурсний потенціал та історико-культурну спадщину через систему навчальних екскурсій та походів. Натомість турецька модель («Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli») демонструє вищий рівень інтеграції цифрових технологій та ГІС-інструментів у польові дослідження, а також фокусується на вивченні туризму як динамічного соціально-економічного бренду [24]. Спільним для обох систем є посилення ролі меморіального та національно-патріотичного складників, що реалізується через відвідування знакових історичних об'єктів, які формують ціннісний каркас національної ідентичності учнів.

Узагальнюючи методичний інструментарій, можна стверджувати, що найбільш перспективним напрямом розвитку для української школи є запозичення турецького досвіду «навчання на основі досвіду» (experience-based learning) та посилення аналітичної складової у роботі з місцевими туристичними дестинаціями.

РОЗДІЛ 3. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТНЬОЇ ПРАКТИКИ

3.1 Порівняльна характеристика підходів до використання туризму в національно-патріотичному вихованні учнів у географічній освіті України та Туреччини

Незважаючи на відмінності в історичному розвитку та сучасних умовах, обидві країни демонструють спільне розуміння важливості туризму як виховного інструменту. По-перше, в обох державах туристсько-краєзнавча діяльність офіційно визнана ефективним засобом формування національної свідомості, патріотизму та любові до Батьківщини. В Україні це закріплено в Концепції національно-патріотичного виховання до 2025 року [6], у Туреччині – в Законі № 1739 «Про основи національної освіти» та моделі «Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli» [16; 17]. По-друге, туристична тематика інтегрована в шкільні програми з географії обох країн. В Україні вона присутня в курсах 8–9 класів (НУШ) та частково 10–11 класів. Більше туристичний компонент представлений конкретними формами роботи або темами саме у програмах НУШ для 6-9 класів [8; 9], у Туреччині – в програмі для 9–12 класів [19]. При цьому в обох країнах значна увага приділяється локальному компоненту – вивченню своєї місцевості, регіональним особливостям, що формує почуття "малої батьківщини". По-третє, в освітній практиці обох країн застосовуються подібні форми та методи роботи: навчальні екскурсії, проєктна діяльність, дослідницькі роботи, спостереження, що дозволяє реалізувати діяльнісний підхід у навчанні [8;9;20]. По-четверте, в обох країнах туризм використовується для формування національної ідентичності через пізнання історико-культурної спадщини та природних багатств. Як в Україні, так і в

Туреччині, об'єктами екскурсій стають місця, пов'язані з визначними історичними подіями та постатями, хоча конкретний перелік цих об'єктів різниться [1; 16].

Водночас, порівняльний аналіз виявив суттєві відмінності, які зумовлені різними історичними, політичними та культурними контекстами (таблиця 3.1). В аспекті використання туризму в національно-патріотичному вихованні учнів в українській програмі акцент зроблено на знаннях: учень має знати об'єкти, розуміти їх цінність та екологічний стан. У турецькій програмі акцент зміщено на «ціннісно-емоційний» компонент: туризм має викликати гордість. Це проявляється у вивченні «географічних знаків» (місцевих брендів) як символів національного успіху. В Україні патріотизм у географії часто інтегрований у теми «Природа України» або «Населення». У Туреччині патріотичний виховний компонент (наприклад, повага до прапора, знання місць бойової слави) інтегрований у кожну тему програми як обов'язковий виховний результат. Патріотичне виховання має державницький, республіканський характер, ґрунтується на культі Ататюрка, вшануванні Війни за незалежність та утвердженні республіканських цінностей (секуляризм, модернізація) [16; 17; 19].

Важливою відмінною рисою можна назвати ступінь системності та централізації. Турецька модель є централізованою, зокрема Міністерство національної освіти (MEB) затверджує єдині програми, розробляє детальні методичні рекомендації, річні плани, забезпечує контроль за їх виконанням [20; 23]. Туристична тематика інтегрована в програму системно, з чітким розподілом за класами, і в 11-му класі вивчається окрема тема «Економічна діяльність: Туризм» (Ekonomik Faaliyetler: Turizm) [24]. В Україні, в умовах децентралізації освіти та автономії шкіл, інтеграція туристичної тематики має більш фрагментарний характер і значною мірою залежить від ініціативи

вчителя, можливостей школи та регіональних особливостей. Окрема тема, присвячена туризму, в українських програмах представлена у 9 класі. Саме тут тема «Туризм» вивчається як самостійний блок у межах третинного сектора господарства. [8]. Вибір 9-го класу української програми та 11-го класу турецької дозволяє провести релевантне порівняння програмних вимог, обсягу навчального часу та очікуваних результатів навчання у найбільш насичених тематикою туризму частинах курсу географії.

У Туреччині створено потужне централізоване методичне забезпечення: річні плани, готові сценарії уроків, презентаційні матеріали (наприклад, Türkiye Turizmi Slayt) [23]. Активно використовуються цифрові інструменти: Google Earth, 360°-панорами, освітня платформа FCL Türkiye (Future Classroom Lab) з готовими сценаріями, зокрема програма «Turizm Haritamız» (Наша туристична карта) [25]. В Україні методичне забезпечення має переважно рекомендаційний характер, створюється самими вчителями або методистами окремих регіонів. Цифровізація туристсько-краєзнавчої діяльності розвивається, але поки що не має системного, загальнодержавного характеру [3; 8].

Таблиця 3.1

Порівняльний аналіз програм з географії України та Туреччини

Критерії порівняння	Україна (Концепція НУШ)	Туреччина (Maarif Modeli)
Нормативно-правовий фундамент	Концепція національно-патріотичного виховання до 2025 р.	Закон № 1739; Стратегія «Türkiye Yüzyılı» (Турецьке століття).
Домінуючий підхід	Компетентнісний: формування	Ціннісно-орієнтований: формування національної

	відповідального громадянина через знання про ресурси.	ідентичності через емоційний зв'язок.
Ключовий меседж виховання	Патріотизм як «відповідальність та екологічна етика».	Патріотизм як «гордість за національні досягнення та бренди».
Програмна локалізація	Переважно 8–9 класи (тема «Туризм» як сектор господарства).	Системно 9–12 класи (окрема велика тема в 11 класі).
Методичне забезпечення	Методичні рекомендації, авторські розробки вчителів.	Єдині сценарії уроків, цифрові платформи (EBA, FCL).
Статус практичних занять	Рекомендаційний характер (залежить від можливостей закладу).	Польові дослідження та екскурсії прописані в річних планах.
Використання цифровізації	Віртуальні екскурсії як допоміжний засіб навчання.	Інтерактивні ГІС-проекти («Turizm Haritamız») як база для навчання.

Проведення польових досліджень та екскурсій у Туреччині є обов'язковим елементом програми для всіх шкіл, що забезпечує майже стовідсоткове охоплення учнів [20]. В Україні частина закладів освіти взагалі не проводить екскурсій, а методичний рівень багатьох із них потребує підвищення [3]. Проте варто відзначити, що модельні програми НУШ містять значний обсяг різних тематичних екскурсій, що є позитивним аспектом на шляху до ефективного національно-патріотичного виховання.

Підсумовуючи порівняльний аналіз програм з географії України та Туреччини, можемо зробити висновки, що освітній потенціал туризму в

національно-патріотичному вихованні в Україні та Туреччині є високим, але реалізується через різні історичні та політичні контексти.

3.2. Оцінка освітнього потенціалу туризму на основі анкетування учнів та можливості використання турецького досвіду в українській школі

З метою дослідження освітнього потенціалу туризму в національно-патріотичному вихованні учнів було проведено анкетування серед школярів закладів загальної середньої освіти в Україні та Туреччині. У дослідженні взяли участь учні 8-9 класів. Всього в опитування взяло участь 26 респондентів, з яких 11- це учні Херсонської гімназії №16 із вивченням мов національних меншин і 15 – учні Анатолійського ліцею імені Фатіха Султана Мехмета у місті Ялова (Туреччина). Оскільки не всі респонденти турецького закладу відповіли на кожне запитання, кількість відповідей варіюється залежно від питання, але похибка не велика. Слід зазначити також, що дослідження має обмежений характер у зв'язку з невеликою кількістю респондентів, тому отримані результати не претендують на широкую репрезентативність, але дозволяють виявити загальні тенденції та окреслити ставлення учнів до досліджуваної проблеми.

Анкета складалася з 11 запитань закритого типу з варіантами відповідей, що дозволило здійснити кількісний аналіз отриманих результатів (Додаток А). Запитання були спрямовані на визначення досвіду участі учнів у туристичних поїздках, впливу подорожей на формування почуття гордості за свою країну, ставлення до ролі туризму у збереженні історико-культурної спадщини, впливу туризму на формування патріотизму та національної свідомості тощо.

Результати анкетування 11 учнів українського закладу освіти показали, що більшість респондентів мають досвід подорожей (72,7%) та відзначають їх

позитивний вплив на формування патріотичних почуттів (81,8%). Значна частина учнів (72,7%) вважає, що подорожі сприяють кращому розумінню культури та традицій, а 100% респондентів зазначили зростання інтересу до рідного краю після поїздок. Водночас виявлено певну суперечність: на питання **«Як ви вважаєте, чи впливає розвиток туризму в країні на те, що молодь більше цінує свою історію?»** лише 36,4% учнів відповіли позитивно, що свідчить ймовірно про недостатнє усвідомлення суспільної ролі туризму. Окрім цього на питання **«Чи допомогли вам екскурсії краще зрозуміти культуру та традиції різних регіонів?»** найпопулярнішою відповіддю було (більше 60% респондентів) – «Не брав(ла) участі в екскурсіях». Варто відзначити, що екскурсії виступають важливим інструментом освітньої та виховної діяльності, зокрема засобом реалізації національно-патріотичного виховання учнів. Вони забезпечують поєднання теоретичних знань із практичним досвідом, сприяють формуванню національної свідомості, ідентичності та ціннісного ставлення до історико-культурної спадщини країни, тому, на нашу думку, доцільно приділити більше уваги їх впровадженню в освітній процес.

Результати анкетування учнів турецького закладу освіти (9 клас) показали позитивний ефект туризму в національно-патріотичному вихованні. Встановлено, що більшість опитаних мають певний туристичний досвід (80% подорожували країною протягом останніх двох років). При цьому 53% мали досвід 1–2 поїздок, а 26% подорожували багато разів. Освітній потенціал туризму чітко простежується через зміну ставлення учнів до культурної спадщини та державних символів. Більшість респондентів підтвердили, що екскурсії допомогли їм краще зрозуміти традиції регіонів (53% — «дуже багато», 20% — «частково»), що досить резонує з відповідями учнів української школи. Відвідування історичних місць викликало значне

зростання почуття гордості за країну проживання у 64% учнів. Лише 28% не помітили суттєвих внутрішніх змін. 71% учнів переконані, що подорожі Батьківщиною безумовно виховують повагу до державних символів (прапора, гімну, свят) і така ж сама кількість респондентів відчують постійне бажання дізнатися більше про свою «малу Батьківщину» після повернення з інших регіонів. Це підтверджує тезу про те, що туризм є інструментом формування не лише загальнонаціональної, а й локальної ідентичності. На пряме запитання, чи зробили подорожі учня свідомішим патріотом, позитивно відповіли понад 70%.

Після аналізу отриманих результатів, помітним став певний запит учнів *Анатолійського ліцею* на зміну формату навчання та оновлення змісту програми з географії. Більшість респондентів (69% — «дуже хочуть», 23% — «можливо») прагнуть збільшення кількості навчальних туристичних поїздок. 61% учнів вважають, що було б цікаво додати до курсу географії більше тем, присвячених саме досвіду розвитку туризму в їхній країні.

Для візуалізації результатів анкетування нами було об'єднано всі питання анкети у чотири тематичні блоки. Блок 1 «Туристична активність та залученість учнів»: включено питання «Чи подорожували ви країною за останні 2 роки?», «Чи хотіли б ви, щоб у школі було більше навчальних поїздок?» (Рис. 3.1).

Рис. 3.1. Туристична активність та залученість учнів

Блок 2 «Туризм як інструмент формування національної ідентичності»: «Чи почали ви більше пишатися країною після відвідування історичних місць?», «Чи можуть екскурсії виховувати повагу до державних символів (прапор, гімн)?», «Чи можна сказати: «Подорожі зробили мене свідомішим патріотом»? (Рис. 3.2).

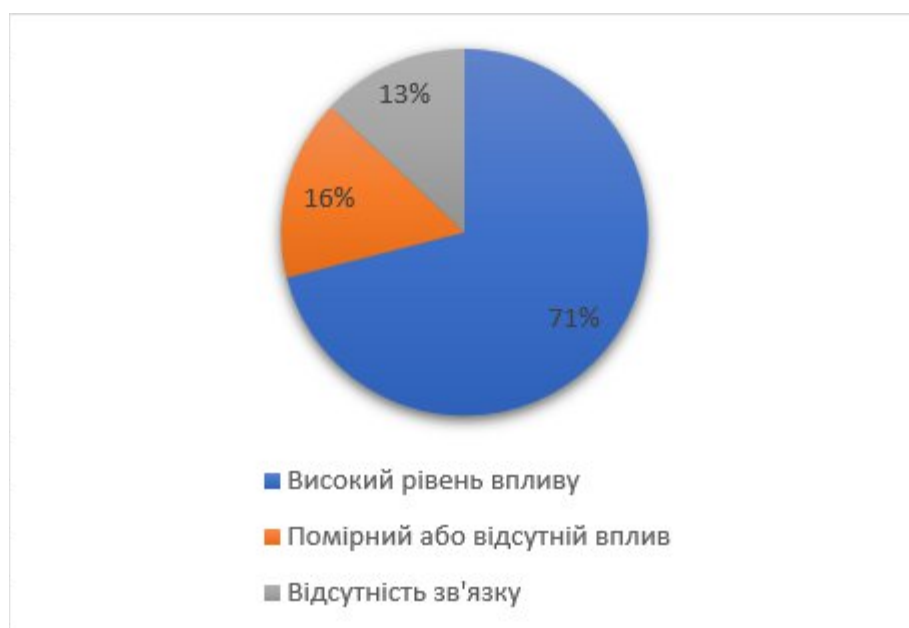

Рис. 3.2. Туризм як інструмент формування національної ідентичності

Блок 3 «Навчальний та виховний потенціал екскурсій»: сюди було віднесено питання «Чи допомогли екскурсії краще зрозуміти культуру та традиції?», «Чи виникало бажання дізнатися більше про рідне місто після поїздки іншими регіонами?», «Чи почали ви інакше (краще) ставитися до своєї «малої Батьківщини»?», «Чи допомагає туризм зберігати пам'ятки історії та природи?» (Рис. 3.3).

Рис. 3.3. Навчальний та виховний потенціал екскурсій

Блок 4 «Оптимізація шкільної програми з урахуванням туристичної складової»: «Як ви вважаєте, чи впливає розвиток туризму на те, що молодь більше цінує історію?», «Чи хотіли б ви бачити на уроках географії більше тем про туризм у вашій країні?» (Рис. 3.4).

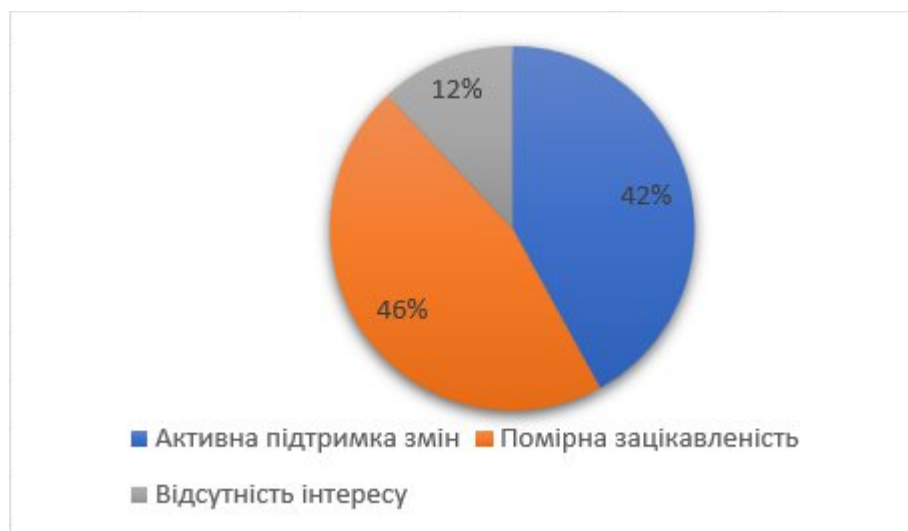

Рис. 3.4. Оптимізація шкільної програми з урахуванням туристичної складової

Отже, отримані результати анкетування учнів українського та турецького закладів загальної середньої освіти підтверджують, що туризм є ефективним засобом національно-патріотичного виховання, проте потребує більш системного впровадження в освітній процес, зокрема через організацію навчальних екскурсій, більшу інтеграцію туристичної тематики у зміст навчальних програм та застосування практичних форм роботи.

Зіставлення результатів анкетування та аналіз турецької освітньої моделі дозволяє окреслити конкретні можливості адаптації позитивного досвіду Туреччини в українських закладах загальної середньої освіти. На нашу думку, впровадження окремих елементів турецької системи допоможе трансформувати потенційний інтерес українських школярів у дієвий інструмент формування національної ідентичності.

По-перше, актуальним є запозичення підходу до централізованого методичного супроводу екскурсійної діяльності. Оскільки анкетування показало, що значна частина українських учнів (понад 60%) взагалі не брала

участі у шкільних екскурсіях, доцільно запровадити практику розробки уніфікованих «національних меморіальних маршрутів» на державному рівні (за аналогом турецьких поїздок до Чанаккале). Це зніме з українського вчителя надмірне організаційне навантаження та забезпечить змістовне наповнення кожної поїздки перевіреними історико-географічними кейсами.

По-друге, важливою є цифровізація туристичного компоненту. Досвід використання в Туреччині платформ EBA та FCL Türkiye для створення інтерактивних карт («Turizm Haritamız») може бути адаптований в Україні через розширення функціоналу платформи «Всеукраїнська школа онлайн». Створення віртуальних 360°-турів об'єктами природно-заповідного фонду та місцями бойової слави дозволить залучити до патріотичного виховання учнів, які перебувають на дистанційному навчанні або в зонах, де фізичні подорожі наразі неможливі.

По-третє, результати опитування виявили запит учнів на часткову зміну акцентів у змісті програм. Використання турецької методики «досвідного навчання» (experience-based learning) в українських школах дозволить змінити сприйняття туристичних об'єктів. Зокрема, вивчення географічних брендів України (локальних продуктів, ремесел, культурних ландшафтів) як символів національного успіху сприятиме подоланню виявленої в анкетуванні суперечності щодо низької оцінки молоддю суспільної ролі туризму.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження було всебічно проаналізовано особливості використання туризму як засобу національно-патріотичного виховання учнів у географічній освіті України та Туреччини. Робота дозволила розкрити теоретичні засади досліджуваної проблеми, здійснити аналіз освітніх програм обох країн, а також провести їх порівняльну характеристику з визначенням спільних рис і відмінностей. Встановлено, що в умовах сучасних глобалізаційних процесів і геополітичних викликів національно-патріотичне виховання є одним із ключових напрямів освітньої політики обох держав. Географічна освіта, яка формує уявлення про простір, територію, ресурси та культурну спадщину, виступає важливим інструментом формування національної ідентичності та громадянської свідомості учнів [1; 8]. Дослідження показало, що туризм є ефективним освітнім засобом, який поєднує навчальну, виховну та розвивальну функції. Завдяки безпосередньому ознайомленню з природними, історичними та культурними об'єктами, він сприяє формуванню у школярів цілісного уявлення про рідний край, підвищує мотивацію до навчання та розвиває патріотичні почуття [2; 15]. Освітній туризм виступає важливим чинником формування національної свідомості, оскільки забезпечує практичне пізнання території та культурної спадщини.

У ході аналізу навчальних програм було встановлено, що в Україні сформована різноманітна система форм і методів використання туризму в навчанні географії, яка включає екскурсії, польові дослідження, краєзнавчу діяльність та використання сучасних цифрових технологій [3; 8]. Особливістю сучасного етапу є посилення воєнно-патріотичного компонента, що зумовлено умовами повномасштабної війни та необхідністю формування готовності молоді до захисту держави [1; 7]. У Туреччині туризм також є невід'ємною

складовою географічної освіти, проте реалізується в межах більш централізованої та ідеологічно орієнтованої системи. Значна увага приділяється формуванню національної єдності, республіканських цінностей і поваги до історичної спадщини держави.

Порівняльний аналіз показав, що обидві країни мають спільну мету — формування відданості державі, національної свідомості та громадянської відповідальності учнів. Водночас підходи до реалізації цієї мети суттєво відрізняються. В Україні переважає діяльнісний, краєзнавчий і практико-орієнтований підхід, тоді як у Туреччині впроваджено системно-державну модель. Патріотичне виховання через туризм (відвідування значущих історичних місць, таких як Чанаккале чи мавзолей Ататюрка) є інтегрованим у загальношкільну програму та підтримується на рівні державної ідеології, забезпечуючи масовість процесу.

Результати анкетування учнів підтвердили високу ефективність туристичної діяльності як освітнього інструменту, проте це потребує більш системного впровадження в освітній процес, зокрема через організацію навчальних екскурсій, більшу інтеграцію туристичної тематики у зміст навчальних програм та застосування практичних форм роботи.

Вважаємо доцільним імплементацію окремих елементів турецької моделі в українську освітню практику, зокрема перехід від епізодичних заходів до наскрізної інтеграції тематичних подорожей у навчальні плани та їх подальшої реалізації (те, що наразі вже відбувається під час навчання за програмою НУШ). Розробка цільових програм пільгових освітніх турів Україною, цифровізація туристичного компоненту тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д., Журба К. О. Концепція формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах // Гірська школа українських Карпат. 2017. № 16. С. 24–33. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/709855/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F_%D0%96%D1%83%D1%80%D0%B1%D0%B0_%D0%B3%D1%96%D1%80_%D1%88%D0%BA.pdf
2. Григор'єва Г. О. Освітній туризм як інноваційна педагогічна технологія // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2021. № 5(109). С. 110–119.
3. Географія 6–9 класи (Кобернік С. Г. та ін.). URL: <https://osvita.ua>
4. Державний стандарт базової середньої освіти : затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/gromadske-obgovorennya/2020/03/04/2020-03-04-derzhstandart-bazovoy-sered-osvity-1.docx>
5. Закон України «Про освіту» від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39. Ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> .
6. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року : затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 06 червня 2022 р. № 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>
7. Кузьмук О. Культурний туризм як інструмент формування національної ідентичності. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/kuzmuk.htm .
8. Навчальна програма «Географія. 6–9 класи» (модельна навчальна програма для закладів загальної середньої освіти) / авт. кол. Запотоцький С. П. та ін.

Київ, 2021. URL: <https://naurok.com.ua/navchalna-programa-geografiya-6-klas-nush-zgidno-modelno-navchalno-programi-geografiya-6-9-klasi-dlya-zzso-avtorizapotochkiy-s-p-ta-in-2021-r-356506.html>

9. Навчальна програма з географії (рівень стандарту) для 10–11 класів. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/589/58909/navchalna_programa-2022_geography-10-11-.pdf.

10. Навчальна програма з географії для 8–9 класів (зі змінами). Київ : МОН України, 2022. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/informatsia-dla-osib-z-tot-ta-vpo/materialy-mnp/mnp-geografiia-8-9-25.pdf>

11. Наровлянський О. Екскурсії в сучасній освіті України. 2024. URL: <https://ojs.ipv.org.ua/index.php/journal/article/view/140>

12. Наровлянський О. Освітній туризм учнівської молоді в Україні: сучасний стан та тенденції розвитку // Освітня аналітика України. 2025. № 5. С. 84–94. URL: https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2026/01/7_Narovlianskyi_537_2025_84-94.pdf

13. Національно-патріотичне виховання: прості принципи, що працюють сьогодні. URL: <https://vdcevuptnz.vn.ua/naczionalno-patriotychne-vyhovannya-prosti-pryncypy-shho-praczyuyut-sogodni/>

14. Про затвердження завдань і напрямів національно-патріотичного виховання в школі : методичні рекомендації. URL: https://znayshov.com/News/Details/zavdannia_i_napriamy_natsionalno-patriotychnoho_vykhovannia_v_shkoli.

15. Степаненко А. В. Географія туризму : монографія. Одеса : Астропринт, 2022. 320 с.

16. Сухомлинська О. В. Національно-патріотичне виховання дітей та молоді: теорія і практика (2014–2018 рр.) : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2018. 280 с.

17. 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu. T.C. Resmî Gazete. URL: <https://www.mevzuat.gov.tr/>
18. 2025–2026 Coğrafya Yıllık Planlar. URL: <https://cografyahocasi.com>
19. Coğrafya Dersi Öğretim Programı. Ankara : T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, 2018. URL: <https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/2018120203724482-Cografya%20dop%20pdf.pdf>
20. Coğrafya Dersi Öğretim Programı. Ankara : T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, 2024. URL: <https://mufredat.meb.gov.tr/>
21. Comparative Analysis of Kyrgyzstan and Türkiye's Secondary Geography Curricula. URL: <https://dergipark.org.tr> .
22. Ortaöğretim öğrencilerinin coğrafya dersindeki turizm konuları görüşleri. 2024. URL: <https://asosjournal.com>
23. Türkiye Turizmi Slayt, Sınıf Coğrafya Yıllık Plan 2024–2025. URL: <https://cografyahocasi.com>
24. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli. Ortak Metin. Ankara : T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, 2024. URL: https://tymm.meb.gov.tr/upload/brosur/ortak_metin.pdf
25. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli — Temel Yaklaşım ve Genel Amaçlar. Ankara : T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. URL: <https://tymm.meb.gov.tr/>

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета

Шановні учні!

Просимо вас взяти участь в опитуванні, метою якого є дослідження впливу подорожей рідною країною на формування вашого світогляду, ставлення до історії, культури та традицій, а також рівня патріотизму. Нам важливо дізнатися, чи допомагають екскурсії та туристичні поїздки краще зрозуміти культурну спадщину, відчувати гордість за свою країну та сформувати повагу до її символів.

Клас . Країна .

1. Чи подорожували ви своєю країною разом зі школою або родиною за останні 2 роки?

- а) Так, багато разів
- б) Так, 1–2 рази
- в) Ні, але дуже хочу
- г) Ні, і не цікавлюсь

2. Після відвідування історичних місць ви почали більше пишатися своєю країною?

- а) Так, значно більше
- б) Трохи більше
- в) Не помітив(ла) змін
- г) Не був(ла) у таких місцях

3. Чи допомогли вам екскурсії краще зрозуміти культуру та традиції різних регіонів?

- а) Так, дуже багато
- б) Частково
- в) Ні, я й так це знав(ла)
- г) Не брав(ла) участі в екскурсіях

4. Як ви вважаєте, чи впливає розвиток туризму в країні на те, що молодь більше цінує свою історію?

- а) Так, дуже помітно
- б) Скоріше так
- в) Скоріше ні
- г) Зовсім не впливає

5. Чи виникало у вас бажання більше дізнатися про рідне місто чи село після поїздок іншими регіонами країни?

- а) Так, постійно

- б) Іноді
- в) Рідко
- г) Ніколи

6. Як ви гадаєте, чи можуть екскурсії та подорожі Батьківщиною виховати в молоді більше поваги до державних символів (прапор, гімн, свята)?

- а) Так, безумовно
- б) Швидше так
- в) Швидше ні
- г) Ні, це виховує лише сім'я та школа

7. Чи вважаєте ви, що туризм допомагає зберігати пам'ятки природи та історії ?

- а) Так, дуже допомагає
- б) Частково
- в) Швидше шкодить
- г) Не знаю

8. Чи помічали ви, що після цікавих поїздок іншими містами країни ви стали інакше ставитися до своєї малої батьківщини (свого міста/села)?

- а) Так, почав(ла) більше цінувати своє рідне місце
- б) Так, але змін майже не відчув(ла)
- в) Ні, ставлення не змінилося
- г) Не подорожував(ла) достатньо, щоб відповісти

9. Чи хотіли б ви, щоб на уроках географії було більше тем, присвячених туризму в Україні/Туреччині?

- а) Так, дуже хотів(ла) б
- б) Можливо, було б цікаво
- в) Мені байдуже
- г) Ні, географія і так має достатньо тем

10. Чи хотіли б ви, щоб у школі було більше навчальних поїздок визначними місцями твоєї країни?

- а) Так, дуже
- б) Можливо
- в) Мені байдуже
- г) Ні, це не потрібно

11. Чи можете ви сказати: «Подорожі моєю країною зробили мене свідомішим патріотом»?

- а) Так, повністю згоден(на)
- б) Частково згоден(на)
- в) Не погоджуюся
- г) Важко відповісти